

ОЛЕГ МЕНЬШИКОВ

“Немає однієї правди на всі часи”

Популярний актор відповідає на запитання кореспондента “Кіно-Театру” Інети Гриньок.

? - У чому зміст гри для Вас, окрім того, що це Ваша професія?

• - Що дає мені гра... Ну, по-перше, тут треба з'ясувати, що ми розуміємо під грою. Якщо ми маємо на увазі гру сценічну, то, значить, це все-таки окремо від гри, яку ми провадимо взагалі... Не знаю, це все такі питання, які потребують окремого немиттєвого роздуму. Над цим потрібно думати...

? - Гра для Вас - це, можливо, пристрасть, чи в ній є певне одкровення?

• - Ви маєте на увазі гру як професію, сценічну гру?

? - Так, звичайно. Я маю на увазі таку гру, коли в рідкісні секунди Ви справді “попадаєте в точку”, “відключаєтесь”, зникає акт рефлексії, самоусвідомлення... Що дають Вам ці хвилини?

• - Ви знаєте, я не можу сказати, що вона щось дає мені - гра як така, оскільки це все - тільки обраний мною шлях. Так, у мене бувають ці “точки попадання”, бувають дуже рідко, вони не можуть траплятися часто. Насамперед, вони дають мені задоволення від того, що я займаюсь цією справою. Це значить, що відбувається щось справді правильне у моїй професії. Знову-таки, тільки іноді. А взагалі, це ж, знаєте, - “гра і життя” - теми, які не підняти... А хто не грає? Всі грають. Просто, хтось вибирає це своєю професією, а хтось не вибирає. Але все одне з іншого витікає, одне продовжує інше.

? - Ви вважаєте, що всі грають?

• - Однозначно. Як починаємо з дитячого віку, так і продовжуємо грати.

? - Тоді, чи існує природність?

• - Повинна існувати. Так потрібно жити. Але ми вибираємо важчий шлях - шлях гри... і розплачуємося за це. Розумієте, якщо в один прекрасний момент уявити себе “над” ситуацією, то багато що видається дуже смішним. Треба бути свідомим того: те, що відбу-

вається з тобою в житті, а отже й у професії, має зовсім інше значення, аніж те, яке ми йому надаємо - у порівнянні з існуванням душі, з безкінечним її життям. (Я прошу вибачення за такий високий стиль, це важко пояснити ось так, з наскоку). Слід на секунду уявити, що твоє життя цим життям не закінчується, і що, можливо, тобі належить ще багато цікавого... потім. Ось цей погляд “звідкись” і, думаю, повинен взагалі бути присутнім у кожній людині. Це просто може допомогти. Тому ми завжди будемо і плакати, і сміятися, і переживати. Але все це іноді здається такою... непотрібною грою!

Ви знаєте, я пережив одне з найсильніших потрясінь, коли по телевізору повідомили про землетрус у Вірменії: будинки просто падали, і під ними загинуло дуже багато людей. Ось тепер уявіть всіх цих людей: у кожного було своє життя, у кожного була біографія, кожен із них плакав, сміявся, надривався, комусь шкодив, інтригував, зраджував, і так далі... Все це було зупинено. В одну секунду. Одним махом. Чийось. І от це уявити... Уявити собі душі тих людей, які дивляться на нас уже зверху. Тільки Ви зрозумійте мене правильно. Я не маю на увазі те, що людина живе не тим, чим повинна жити. Просто, ми всі для чогось народились. У кожному разі, не для того, чим ми іноді займаємось.

? - А життя щось дає сценічній грі? Чи має для Вас сенс фраза “щоб прожити чуже життя на екрані, на сцені, треба вміти прожити своє”?

• - Ви знаєте, я не дуже розумію ці слова - “прожити чуже життя”. Живу я тільки своє життя. Ролі для мене - у кожному разі, на сьогодні - це мої думки, це те, що я хочу сьогодні сказати, відповідно до свого життєвого досвіду, і відповідно до своїх поглядів. Тільки це. Ніякі чужі життя я не хочу грати і не зби-

раюся, тому що це просто нереально. Я живу своїм життям.

? - Але якийсь життєвий досвід - хоча б на рівні прочитаних книг, Ви використовуєте?

• - Аякже. Ясна річ!

? - Чи, можливо, вища майстерність - грати те, що ти не пережив, не спізнав? Чи все можна зіграти чистою технікою, а чи є моменти, коли потрібен ось цей духовний, емоційний, свій особистий досвід?

• - Техніка - це безумовно. Технікою, мабуть, не все можна зіграти, але дуже багато. Техніка плюс фантазія. На мій погляд, фантазія в художників - чи не найголовніше. Чим багатша фантазія, тим могутніший митець. А щодо вищої майстерності... Пізнано і пережито кожним із нас усе. Просто треба змусити себе це згадати. По-моєму, Брехт сказав, що всі мистецтва підпорядковані в кінцевому підсумку найголовнішому і найскладнішому із мистецтв - мистецтву жити. Знаєте, я дуже зрадив, коли це прочитав, тому що це багато в чому збіглося з моїми думками. Я не претендую на такий рівень, але для мене це так. Найважливіше - мистецтво жити. Все інше - мої ролі, моя професія - просто допомагають мені жити як людині. Це мій спосіб вираження, мій спосіб спілкування з навколишнім світом, не більше.

? - А ось ці хвилини “попадання” - хвилини все-таки гри чи життя, Вашого переживання? Грати більше чи значить переживати його тут і зараз?

• - Знаєте, це за межею пояснення, тому що це відбувається раптом, коли зміщується час (простір залишається, слава Богу, на місці). Хтось сказав досить точно, і я не раз це вже говорив: іде момент

Олег Меньшиков - барон де Сигоньяк. "Капітан Фракасс". Режисер В.Савельєв. 1987.

співпадання часу на сцені, на сценічному майданчику і часу довкола. Все з'єднується в одне, як багато променів з'єднуються в одну єдину точку. Я розумію: щось рухає мною, що я не в силі ні змінити, ні зупинити... І це справді секунди. Але дуже дорогі секунди.

? - Арістотель називав два основних принципи мистецтва: мімесис і катарсис, наслідування і співпереживання. Володіння якою з цих здатностей робить актора Артистом: ідеальна міместична здатність чи здатність переживати катарсис, "вживання", злиття з образом, особливо в російській театральній школі? Без чого не може відбутися Артист? Який із принципів первинніший, на Ваш погляд, в професії актора?

- Не знаю, оскільки тут хто що вибирає, тут не може бути рецепту.

? - Але для себе як актора Ви можете визначити, що для Вас принципово первинне, до чого Ви тяжієте?

- Не знаю, я ніколи не задумувався над цим. Адже, врешті - решт, важливіше не те, що вибирає актор, і не так це важливо, що відбувається з актором на сцені, а те, що відбувається в ці хвилини з глядачем. Тому що все одно, в підсумку професія спрямована на інших людей. Мені якраз не видається цікавим думати про те, що важливіше для актора. В будь-якому випадку, скрізь і всюди цікавою є особистість. Якщо є особистість, мене зовсім не хвилює, як людина досягає певних висот в професії. Мені достатньо стежити, як ця особистість існує на екрані, на сцені.

- Чи не може надто сильна при-

? надність особистості "перекрити" сприйняття образу? Коли бачиш на екрані уже і не думку, і не гру, а тільки могутню "принадність особистості", ім'я, умовно кажучи. Я була свідком саме такого випадку на перегляді "Втомлених сонцем". Люди дивилися на екран і бачили тільки Вас, співпереживали Вам, а не героєві. Ось така проблема може існувати?

- Ну, для мене як вона може існувати?

? - Чи не може це заспокоїти, зашкодити професійному вдосконаленню, пошуку? Коли бачать Вас на екрані - і цього вже достатньо.

- Я розумію, про що Ви говорите. Мабуть, є таке. Але у випадку з "Втомленими сонцем" Михалков просто зробив те, що хотів. У фільмі, в кожній людині є своя правда. В житті у кожної людини є своя правда в будь-якому вчинкові (я не кажу про нещасних людей - бандитів, вбивць, - Бог їм суддя), і треба її поважати.

? - Нічого говорить про аполонівське і діонісійське начала в культурі, мистецтві, житті взагалі. Це співвідношення гармонії, світла, рацію і чогось темного, підспудного, стихійного, незвіданого, спонтанного. Якщо простежити Ваш шлях від ролі до ролі, то складається враження, що Ви йшли від аполонівського начала (Костик у "Покровських воротах") до начала діонісійського ("Дюба, дюба", "Моонзунд", "Сходи", "Втомлені...", ролі Ніжинського і Калігули в театрі). Чи значить це, що зараз для Вас стала цікавою

"тема Діонісія"? Якщо так, то чому? Все-таки, останнім часом у Вас дедалі частіше з'являються мотиви непередбаченості, нерозгаданості людської душі, Ваші герої зіштовхуються віч-на-віч із стражданням, дисгармонією, надломом, божевіллям, болем, смертю, вони часто знаходяться в стані кризи, пошуку, перелому...

- В будь-якому випадку, все зводиться до бажання досягти гармонії, тому що до іншого і нецікаво було б вести. Не ствердження гармонійності того чи іншого персонажа чи людини, а тільки бажання до цього підійти.

? - Як у "Калігулі", чи не так? Ваш герой прагнув "...набати місяць, щастя чи безсмертя..."

- Так, але кожен п'єсу чи сценарій потрібно розбирати за певними законами.

? - Камю писав не про Калігулу-вбивцю...

- Безумовно, історичний персонаж його не цікавив. Камю цікавила ідея свободи, Бога...

- Ви часто звертаєтесь до дослідження особистості Артиста: Вацлав Ніжинський, Єсенін, той же Калігула з його кривавими спектаклями і грою з самим собою, з усіма і вся, навіть Митя у "Втомлених..." якоюсь мірою лицедій, паяц (не випадково його поява супроводжує "Ridi, Pagliaccio" і бутафорська борода). Як Ви граєте артиста, ось цю "гру у гри"? Можливо, тут присутній акт власне Вашої акторської рефлексії? Чому у Вас часто виникає ця тема?

- Не знаю. Просто я звик грати те, що мені цікаво. Мені подобається грати тільки те, що подобається, скажімо так. Як тільки артист починає розбирати шляхи і мотиви своєї творчості, мені здається, він може заблукати. Може занести в різні боки, куди просто краще не потрапляти.

? - Розумієте, наша з Вами бесіда - це реакція думаючих людей на те, що Ви робите. Ви цікаві, Ваші роботи розуміють і цінують, і мої питання виникли саме як потреба такого спілкування - на рівні Артиста і Аудиторії, яка сприймає Ваші думки і починає думати, розбиратися...

- Річ не в тому, тут річ не у формі... Все залежить від характеру конкретної людини. У мене свої, досить зрозумілі для мене відчуття від життя, від спілкування, від того, що відбувається довкола. І я розумію, що на всі питання, які Ви за-

Олег Меньшиков у фільмі "Володя великий, Володя маленький". Режисер В.Криштофович. 1985.

даєте мені, я відповідаю дуже... як сказати... узагальнено. Але це вже, очевидно, властивість характеру, вироблених стосунків з людьми, які запитують. Не тому, що я "закритий", ні, це все дещо вигадано. Але я от розумію, що Ви від мене все одно не дочекаєтесь ніяких конкретних викладок, ніяких конкретних відповідей... Для того, щоб я дав обширну відповідь, я повинен дуже точно зрозуміти питання. А для цього ми повинні визначитися в точках відліку, в тому, що в конкретні слова і елементарні поняття ми вкладаємо єдиний зміст. Треба "задишати" разом, а тоді й не потрібно буде інтерв'ю, Ви просто зможете написати свої відчуття про мене і все це буде правдою.

Відсутність відповіді - це теж відповідь, можливо, навіть більшою мірою...

- Так, мабуть, це якось говорить про людину. Для того, щоб зрозуміти.

У Вас буває таке: зобов'язаний зіграти цю роль, повинен донести цю думку? Для Вас зіграти - значить насамперед сказати чи дослідити, самому розібратися в чомусь, може, навіть у собі?

- Ну, дослідити - значить і сказати. Щодо "зобов'язаний"... Зобов'язання тільки перед самим собою, або, що дуже рідко, з інших причин (допомогти друзям, наприклад). Хоча прекрасно розумію ар-

тистів, які хочуть грати багато, хочуть грати все. Я не хочу. В мене просто не вийде грати те, що мені не подобається, от і все.

Що Ви не приймаєте як актор; що зі своєї професії сьогодні може Вас відштовхнути? Чи Ви виправдовуєте будь-який вчинок?

- Є, звичайно, речі, які мене... дивують, скажімо так, але не більше. Тут, знаєте, з собою б розібратися, а не думати, як інший поводить себе. Ради Бога, це життя інших людей. Єдине, є речі, які повинні бути в кожній професії - професіоналізм, чесність... Такі норми, азбучні істини, що про це говорити? Людина це має або ні. Є речі, які не можна напрацювати. І навіть акторській техніці, за великим рахунком, не можна навчитися. Вона нерозривна з багатьма поняттями, які даються від Бога.

А як Ви ідете від ролі до ролі?

Це досвід, інтуїція чи, можливо, експеримент? Як Ви змінюєтесь? Чи починаєте працювати з "чистого аркуша", що дає поштовх для пошуку нового: акцентів, ритмів, манери? Як відбувається "знайомство" з образом? Чи це знайомство... наприклад, як з іншою людиною - можливо, так?

- У мене немає цього. Немає в мене ніяких "знайомств", хоча я розумію, що є і такий шлях. Думаю, що багато хто ось так і працює над роллю - ніби на ставленні до іншої людини. У мене цього немає, та мені так, чесно кажучи, не цікаво. Я повторюю: мені цікаво розбиратися в собі. Мені це справді дуже цікаво. Тільки Ви зрозумійте мене правильно: це не означає, що мене зовсім не цікавлять інші люди, життя інших людей, інше життя взагалі. Дуже цікавить. Але в ситуації моєї участі в цьому. Знаєте, як кажуть: якщо людина від тебе відвернулася, значить, не хтось, а ти в цьому винний.

Якщо у тебе на екрані щось не вийшло, не режисер винний, а ти сам. І це не високі слова якісь, та й що, власне, тут високого? Мені так жити цікавіше. Розбиратися в цьому, а не в якихось написаних людях. Як мені в них розібратися?

Знаєте, якщо це дуже хороша драматургія (це навіть більше стосується театру, оскільки там великі імена), то мені в ній і розбиратися дуже цікаво. Але не в конкретному персонажі. Стреллер, з дуже великими допусками, але мав рацію. Він сказав, що єдиний художник, який має право голосу в театрі - це драматург, тому що це людина, з якої

починається театр. Актор, режисер - безумовно, але людина, яка має найбільше право голосу - це драматург. Але це має бути Шекспір, Гоголь, Чехов... У нас, на жаль, дуже часто про це забувають і йде зворотній процес, ми намагаємося на їхньому досвіді самоствердитися. А в ситуації, коли ми маємо справу з геніальними людьми, треба себе вміти цілком підпорядкувати їхній ідеї. Але насамперед її треба зрозуміти, а це дуже складно. Коли Тосканіні запитали, як він так геніально продиригував, він відповів: "Що тут складного, треба зіграти так, як написано". Отож, треба зіграти так, як написано.

Знаєте, є п'єси-загадки. "Гамлет" - загадка, "Чайка" Чехова - загадка. Це п'єси, які "розгадуються" раз у сто років, і потім від них залишаються легенди. Очевидно, цими легендами ми дихаємо. Адже дуже багато таких п'єс: одна легенда, друга, третя... І ми вже граємо не п'єсу, а наше уявлення про неї, всі вже давно про п'єсу забули. Думаю, це сталося з "Гамлетом". Потрібен великий режисерський розум, який повернув би нас до справжнього "Гамлета", до того, що справді було написано Шекспіром, а не те, що віки наклали на цю п'єсу.

Актор на сцені віддає в зал енергію, думки, емоції. Як і звідки виникає ця потреба "віддавати"?

- Така потреба повинна бути в кожній людини, незалежно, актор він, чи ні. Взагалі, в житті ми повинні віддавати. І це не я сказав, це, в принципі, всім відомо.

Не всі, мабуть, з Вами погодяться.

- І ради Бога.

А звідки береться сила віддавати?

- А звідки сила жити, звідки сила любити? Не знаю. Це, мабуть, усе від Бога.

У Стародавній Греції існував акт одягання маски актором. Згодні, що він існує на символічному рівні й тепер...

- Ні, там маска мала зовсім інше, самостійне значення.

Чи якось пов'язане між собою те, яка людина в житті з тим, який образ вона обирає на сцені? Момент вибору маски. Якщо вдається до іномовлення, чи "маска" і "обличчя" актора знаходять одне одного? "Обличчя" може обумовити вибір "маски"?

- Я не про "образ", а про "маску". Маска - це один із сценічних прийомів... Театр масок - це чудово, це одне з найбільших досягнень.

На жаль, він від нас пішов дуже давно. Але я думаю (не знаю як скоро), що театр повернеться до масок. Це великий театр. Забутий театр.

? - *Актор грає і себе також?*

? - Я Вам говорив, я вважаю, що актор грає думку.

? - *Але ж він сам вибирає те, про що сказати.*

? - Звичайно. А якщо та особистість кому-небудь цікава, значить, від цього і залежить міра впливу артиста на аудиторію. Якщо особистість цієї людини цікава, притягальна, принадна - з будь-якої точки зору підходьте, - якщо цієї особистості потребує аудиторія сьогодні, значить, за ним дивляться, за ним цікаво дивитися. І як сказати, себе актор грає, чи не себе? Ми заблукаємо, якщо будемо розбиратися. Геніально сказав К.Станіславський. Всі дуже люблять повторювати, хто працював над роллю. Він учив "іти від себе", але завжди забувають, що він додавав: "...але якомога далі від себе". Мені здається, що основне - це думка. Друге - це особистість, це повинен бути Актор. Хтось сказав: не важливо що і не важливо як, а важливо хто.

? - *Ви працювали в Англії. Наскільки їхня театральна традиція відрізняється від російської? Чи є відмінності?*

? - Звичайно, є. Там насамперед спосіб життя інший, а він, природно, диктує бажання побачити інше на сцені.

? - *Як Ви там себе почували?*

? - Я - чудово!

? - *Розумію.*

? - Я не думаю, що є різниця: працювати там або тут. Все одно, світ театру - це світ людських устоїв, людських взаємин. Якщо вони складаються - вони складаються, якщо ні, то вони можуть і тут не скластися.

? - *А на технічному рівні є різниця?*

? - Є, ось у тому, про що Ви говорили з самого початку - в моменті страждання. Мабуть, це меншою мірою там присутнє. Але Ви ж розумієте, що від них не чекають іншого. У нас ходять в театр, ходили, принаймні, щоб щось відчути, щоб з тобою щось сталося. Там ходять в театр, щоб відпочити. Причому я нітрохи не применшую ні їхніх розумових, ні якихось інших здібностей. Але там дещо по-іншому. У них там теж плачуть, але над тим, над чим у нас би ніколи не плакали. Є речі очевидні для них і зовсім незбагненні для нас, і навпаки, мабуть.

Олег Меньшиков у фільмі "По головній вулиці з оркестром".
Режисер П.Тодоровський. 1986.

? - *Над чим Ви зараз працюєте? Я знаю, це "Сибірський цирюльник" у Михалкова...*

? - Так, я зараз знімаюсь у Михалкова, і в майбутньому році, сподіваюсь, з компанією одержимих людей ми почнемо працювати над спектаклем за п'єсою Чехова "Безотцовщина".

? - Давайте тепер залишимо розмову про сцену і кіно... В мистецтві для Вас існують певні орієнтири, до яких Ви прагнете, і вони потім позначаються на професії, на Вашому світовідчутті, житті взагалі? До чого тяжієте як читач, слухач, глядач, що найцікавіше: настрій Моцарта чи настрій Бетховена? Кажу про ці імена умовно, як про певні орієнтири, способи переживання і відображення світу, життя.

? - Не можна так визначати. Ми всі - живі люди, не можна сказати, що ось для мене "генеральний інтерес" представляє тільки це. Мені сьогодні цікавим є те, а завтра - інше, я не можу сказати, який настрій візьме гору. Це дуже складно.

? - *Але ж є митці, які відобразили те, що для себе самого Ви вважаєте цінним?*

? - Для будь-якої людини є, звичайно ж.

? - *Так що для Вас є цінним в мистецтві? Що може бути для Вас правдою? Можливо, це прагнення гармонії, про яке Ви говорили?*

? - Не знаю. Немає однієї правди на всі часи. Я кажу про мистецтво, а не про життя. Немає однієї правди на всіх.

? - *Але ж я питаю тільки Вас.*

? - І для мене також. Не може бути от на цілий рік одна правда. Те, що

подіяло на мене в ту мить, для мене було правдою. Через день це може бути вже не так.

? - *Це що - така гнучкість світогляду?*

? - Чому гнучкість? Є театральні потрясіння, які залишаються з нами, тому що вони були з чимось пов'язані в твоєму житті. Це не просто так. Ти ж не як "чистий аркуш" прийшов на спектакль. А він тебе вразив. Значить, він у чомусь співпав із тобою. Чим примітний талант актора, режисера? Попаданням. Таланти відчувають секунду, вони можуть влучити у вас, у ваш настрій, емоційне відчуття на сьогоднішній день. Ось оце найголовніше. І ми всі запам'ятовуємо ці потрясіння надовго, саме через співпадання часу там і часу тут. Ти відчуваєш себе співучасником того, що відбувається, і, природно, ти це запам'ятовуєш. Але це не означає, що, подивившись цю виставу, ти підеш на неї ще раз і переживеш те ж саме.

? - *А чи можливе таке - взяти фальшиву ноту поза цими секундами попадання? Невірну ноту?*

? - Звичайно.

? - *Існує взагалі фальш?*

? - Аякже! Звичайно.

? - *І це нормально? Для професійного музиканта, принаймні, це не нормально.*

? - Так. Але порівняння не зовсім вдале. Якщо музикант сфальшивив, це просто чути, причому всім і йому також. А актор, що "сфальшивив", може сказати: "А я так відчував". І ось піді, розберись...

31.10.1996. Москва.